

* * *

KS. ROMAN MAŁECKI, *Kościół jako wspólnota. Dogmatyczno-ekumeniczne studium eklezjologii Johna Zizioulasa*, Lublin, Red. Wydaw. KUL 2000, 228 [1] s., bibliogr., streszcz. ang. (Jeden Pan, Jedna Wiara. Studia i Rozprawy Instytutu Ekumenicznego KUL 11), ISBN: 83-228-0638-8.

W Katedrze Teologii Prawosławnej Instytutu Ekumenicznego KUL prowadzi się w ostatnich latach pod kierunkiem ks. prof. Wacława Hryniewicza badania nad mało znanym na polskim gruncie greckim prawosławiem. Najnowszym owocem tych badań jest rozprawa ks. Romana Małeckiego na temat eklezjologii Johna Zizioulasa, który zaliczany jest do największych współczesnych greckich teologów i zarazem wielkich ekumenistów. Zizioulas dzięki swemu zaangażowaniu w sprawę jedności Kościoła, licznym publikacjom, bogatej działalności dydaktyczno-naukowej i konferencyjnej stał się postacią cenioną w kręgach ekumenicznych. Postrzegany jest nawet jako ambasador myśli wschodniej w świecie kultury zachodniej, ambasador prawosławia wśród Kościołów Zachodu.

Rozprawa ks. Małeckiego w swych ogólnych założeniach pragnie zaprezentować Zizioulasową eklezjologię *communio* a także przybliżyć polskiemu środowisku teologicznemu osobę i pełniejsze dzieło J. Zizioulasa – ekumenicznie otwartego prawosławnego teologa i biskupa. Przedsięwzięcie to wydaje się szczególnie ważne dziś, kiedy w różnych środowiskach prawosławie posądza się – zwłaszcza przez niechętnie środowiskom kościelnym media – o tendencje antyekumeniczne i skłonności fundamentalistyczne.

Merytoryczną analizę problemu otwiera metodologiczny *Wstęp* (s. 5-20), w którym Autor daje syntetyczny zarys ewolucji teologicznej wizji natury, celu, misji i zbawczego posłannictwa Kościoła w świecie, poczynając od okresu „patristycznego milczenia eklezjologicznego” aż do „eklezjologicznego przebudzenia”, jakie obserwujemy w naszym stuleciu. Oprócz podstawowych części strukturalnych, które integralnie należą do każdego dobrze skonstruowanego wstępu, przedstawia także najważniejsze fakty biograficzne związane z teologicznym i ekumenicznym rozwojem omawianego Autora. Zasadnicze wywody obejmują cztery rozdziały. W *Zakończeniu* (s. 191-197) przypomniano cel opracowania, wskazano na trudności związane z jego realizacją, zebrano główne wyniki analiz, sformułowano wnioski oraz wytyczono kierunki dalszych badań. Praca obejmuje jeszcze wykaz skrótów, obszerny wykaz bibliografii (s. 203-223) z klasycznym podziałem na źródła, opracowania, dokumenty kościelne i literaturę pomocniczą.

Poszczególne rozdziały stopniowo odślaniają myśl Zizioulasa. Rozdział pierwszy (s. 21-76) *Teologiczne podstawy eklezjologii wspólnoty* sięga wstecz do czasów zmagania się chrześcijaństwa ze światem hellenistycznym o naturę głoszonej przez Kościół prawdy, o naturę człowieka jako bytu komunijnego i o istotę zbawienia, które tożsame jest ze wspólnotą z Bogiem. Ten pierwszy rozdział będący swoistym antropologiczno-soteriologicznym wprowadzeniem do całości pracy, ukazując teologiczne podstawy eklezjologii komunii, wprowadza jednocześnie w samo sedno problematyki eklezjologicznej.

Rozdział drugi *Komunijna natura Kościoła* (s. 77-132) ukazuje próby poszukiwania nowej ekumenicznej eklezjologii zdolnej przekroczyć tradycyjne różnice konfesyjne, jakie zaciążyły na rozumieniu samej istoty Kościoła. Zarówno bogactwem kościelnej tradycji, jak i doświadczenia Kościoła doby obecnej przekonują Zizioulasa, że Kościół nie jest zwyczajną instytucją. Swoją dynamizm czerpie przede wszystkim ze wspólnotowego życia, którego źródło i przyczynę stanowi tajemnica samego Trójjedynego Boga. Do istotnych elementów komunijnej natury Kościoła w ujęciu Zizioulasa zaliczono więc trynitarno-eschatologiczną perspektywę eklezjologii, paradoksalną dialektykę jedności i wielości wyznaczającą sposób istnienia Kościoła, eucharystyczny kontekst uobecniania się Kościoła, oraz perspektywę uniwersalistyczną w ukazaniu relacji: Kościół lokalny – Kościół powszechny.

Rozdział trzeci *Wzajemność posługowań a jedność Kościoła* (s. 133-169) został poświęcony w całości kwestii rozumienia kościelnych posługowań. W rozważaniach na temat natury Kościoła posługiwania zajmują dużo miejsca, gdyż według Zizioulasa nie są one tylko czymś, co Kościół posiada, by mógł skutecznie funkcjonować w świecie, ale one konstytuują sam byt Kościoła. Bez nich istnienie Kościoła nie byłoby możliwe. Dlatego też po określeniu chrystologiczno-pneumatologicznych założeń posługowań w Kościele zostały przeanalizowane ich konkretne formy, a także problem sukcesji apostoelskiej i powszechnego prymatu.

Rozważania o tajemnicy Kościoła jako wspólnoty dopełnia ostatni rozdział: *Kościół jako sługa zjednoczenia kosmosu z Bogiem* (s. 171-189). Naturę Kościoła i jego posłannictwo w świecie ujęto w tym rozdziale z perspektywy tego, ku czemu zmierza cała stworzona rzeczywistość. Uwzględniono wielorakie związki, które istnieją pomiędzy Kościołem a światem, koncentrując się na kapłańskim powołaniu ludzkości względem natury.

Tradycja prawosławna, której przedstawicielem jest Zizioulas, od dawna wskazywała na misteryjny i komunijny charakter Kościoła. Autor rozprawy stara się odczytać myśl eklezjologiczną greckiego teologa właśnie w kluczu kategorii wspólnoty (koinonia). Jego celem jest „przedstawienie zasadniczych elementów eklezjologii wspólnoty [...] w formie pewnej spójnej syntezy” (s. 16). Zasadniczy problem pracy formułuje w szeregu konkretnych pytań dotyczących m.in. założeń i inspiracji eklezjologicznej myśli Zizioulasa, sposobów naświetlenia różnorodnych wymiarów rzeczywistości Kościoła, sposobu prezentacji konkretnych elementów komunijnej natury Kościoła, oryginalności czy też założeń teologicznych koncepcji.

W realizacji zamierzeń badawczych Autor pragnie stosować przede wszystkim metodę krytycznej analizy tekstów źródłowych opartą na zasadach logiki, hermeneutyki oraz metodę porównawczą i metodę tzw. kręgów koncentrycznych (s. 17).

Formalny, metodologiczny aspekt rozprawy ks. Małeckiego nie budzi zastrzeżeń. Na samym początku należy podkreślić sumienne wykorzystanie literatury źródłowej – mimo istniejących już na Zachodzie opracowań, nie łatwej do zgromadzenia. Wymagało to prowadzenia kwerendy w polskich i zachodnioeuropejskich ośrodkach akademickich. Dodatkową trudność stanowiła różnorodność języków, w których grecki teolog publikuje swoje prace. Wspominając różnojęzyczne źródła, należałoby jeszcze dodać, że Autor w zestawie bibliograficznym podaje także różnojęzyczne tłumaczenia źródeł, przejrzyście odróżniając je od wydań oryginalnych. Można przypuszczać, że korzystanie także z nich pozwoliło wiernie odczytać i właściwie zinterpretować oryginalną myśl greckiego teologa.

Wykorzystując znajomość języków zachodnich i języka greckiego, którymi posługiwał się Zizioulas, ks. Małeczki z wielkim wyczuciem specyfiki teologii prawosławnej stara się wgłębiać w istotę myśli greckiego biskupa. O pionierskim charakterze rozprawy świadczy nie tylko dotychczasowy brak opracowania eklezjologii Zizioulasa w języku polskim, ale przede wszystkim fakt, iż w odróżnieniu od dotychczasowych komentarzy powstałych poza granicami kraju z wielką konsekwencją ukazana została nauka Zizioulasa o Kościele w oparciu o jedną, naczelną ideę – ideę „komunii”, która wedle przekonania Autora stanowi „klucz i zwornik” całej teologii Zizioulasa, eklezjologii zaś w szczególności.

Bogactwo materiału dogmatyczno-ekumenicznego zostało przez Autora wszechstronnie przeanalizowane z zastosowaniem właściwych zasad metodolo-

gii naukowej. Znaczące mogą się przy tym okazać implikacje pastoralne dysertacji wynikające z rozpoznania modelu Kościoła rozumianego jako *communio*.

Konsekwencja metodycznego prowadzenia zasadniczej myśli, rozwiązywania problemu, widoczna jest w samej logicznej, spójnej i przejrzystej strukturze rozprawy. Zarówno zasadnicze podziały na rozdziały, jak i podziały wewnętrzne, ilustrują dyscyplinę i naukową ścisłość Autora.

Sposób referowania treści i uwagi oceniające naukę Zizioulasa cechuje zdrowy i wyważony krytycyzm naukowy. Autor subtelnie rozgranicza przy tym treści prezentujące fakty i informacje od opinii różnych komentatorów, a także od własnych sądów. W niejednej kwestii Autor wyraźnie zdaje się podzielać czy akceptować także negatywne sądy prawosławnego teologa, zwłaszcza odnoszące się do kwestii metafizycznych, antropologicznych lub ekologicznych.

Język jest komunikatywny, wolny od zawilości. Sposób narracji także nie tylko poprawny, ale prawie perfekcyjne ścisły i piękny. Wolnością od błędów czy niezręcznych sformułowań cieszą się zarówno teksty w języku polskim, jak i również liczne teksty obcojęzyczne zamieszczone w przypisach.

W aspekcie merytorycznym rozprawa ks. Małeckiego nie tylko prezentuje komunijnie zorientowaną naukę o Kościele greckiego teologa, ale jako dzieło o charakterze ekumenicznym stara się także zauważyć inspirującą rolę otwartych i wzajemnie życzliwych relacji wyznaniowych, czy też wpływ dialogów doktrynalnych na rozwój współczesnych koncepcji teologicznych, zwłaszcza w odniesieniu do eklezjologii. Mówiąc o ontologii bytu kościelnego, konsekwentnie utożsamia ją z ontologią relacyjną, opisującą istnienie Kościoła w kategorii sieci wielorakich odniesień i powiązań. Małeckiemu udało się przy tym wyprowadzić i wyraźnie wykazać, iż dwie podstawowe tezy Zizioulasa służące budowaniu eklezjologii *communio*: „Nic nie istnieje samo w sobie i dla siebie” oraz „każdy byt ma charakter komunijny” zostały zaczerpnięte z myśli patrystycznej, współczesnej filozofii egzystencjalistycznej i filozofii dialogu oraz współczesnych nauk przyrodniczych (s. 34nn).

To już właśnie greccy Ojcowie Kościoła doszli do wniosku, że komunijność i relacyjność nie są jedynie przypadłościami określającymi istotę bytu, ale posiadają komponentę ontologiczną. Dla Atanazego już samo pojęcie „substancji” nabrało charakteru relacyjnego, natomiast Ojcowie Kapadoccy byli przekonani, że „skoro Trójjedyny Bóg jest komunią Osób i sam Chrystus w tajemnicy Wcielenia streszcza w sobie całą stworzoną rzeczywistość będąc osobą korporatywną, to taki sposób istnienia Boga decyduje o wewnętrznej strukturze całej rzeczywistości” (s. 192). Autor podziela opinię Zizioulasa, iż można tu mówić o narodzeniu nowej ontologii, zupełnie odmiennej od zamkniętego monizmu myśli greckiej (s. 44).

Mianem „relacyjnego personalizmu” charakteryzuje ks. Małeczki teologię greckiego teologa (s. 47). To właśnie personalistyczna ontologia osoby *ubogacōna* współczesną myślą filozoficzną pozwala jako synonimy traktować przy-

miotniki: „ontologiczny” i „egzystencjalny” (s. 39). Także Kościół jest „sposobem istnienia”, którego byt, wewnętrzna istota, zewnętrzny kształt i posługiwanie są na wskroś relacyjne.

Teologiczną otwartość greckiego biskupa zauważa Autor w akceptacji nurtów myślenia ewolucyjnego. Zasadą darwinizmu jest to, że „połączył” na powrót człowieka ze stworzeniem. To dobrodziejstwo uświadamia pierwotną jedność, jaka istnieje między człowiekiem a resztą natury (s. 36).

Do istotnych osiągnięć merytorycznych omawianej rozprawy należy ukazanie oryginalności myśli Zizioulasa w ścisłym powiązaniu antropologicznej i eklezjologicznej ontologii relacyjnej z kapłańską misją człowieka wobec natury. Człowieka dzięki tej misji można rzeczywiście ująć w kategorii „nadziei świata nie odkupionego” (s. 172). W nim bowiem drzemie „potencjalność do przywrócenia pierwotnej jedności i komunijności wszystkich bytów” (s. 176) a co w sposób pełny zrealizowało się w Jezusie Chrystusie. W Chrystusie ludzka natura – a poprzez nią także cały kosmos – odzyskały „ekstacyjny ruch w kierunku Boga”, przewyciężając w ten sposób zgubny proces indywidualizacji i defragmentacji całego stworzenia (s. 177).

Ta perfekcyjna pod względem technicznym rozprawa, dojrzała w swych warstwach analitycznych i narracyjnych, może sprawiać wrażenie pewnego niedosytu, gdy chodzi o formułowanie ocen. Owszem, znaczna część *Zakończenia* stanowi krytyczne spojrzenie na całość teologii Zizioulasa, zwłaszcza zaś jego eklezjologii, elementy wartościujące porównawczo są także zamieszczone w partiach analitycznych, ale w strukturze pracy brak części, którą Autor rozprawy wprost poświęciłby ocenie czy znaczeniu koncepcji greckiego teologa. Z pewnością interesująca byłaby opinia ks. Małeckiego, jako znawcy myśli Zizioulasa, ukazująca znaczenie komunijnej eklezjologii dla dziś tak aktualnych problemów, jak chociażby: ruch ekumeniczny, misyjność Kościoła, potrzeba ewangelizacji.

Ks. Piotr Jaskóła (Opole)

* * *